

М. С. Савченкоаспірант кафедри психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРОКУРОРА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Аналізуються теоретико-методологічні підстави дослідження суб'єктності студента юридичного ВНЗ як чинника ефективності його професійної підготовки. Закладаються передумови подальшого розгорнутого емпіричного дослідження психологічної динаміки суб'єктності майбутніх прокурорів, вивчаються структурні характеристики психолого-педагогічних умов її становлення в процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: суб'єктність, професійна підготовка, майбутній прокурор, чинник, структура, показник, динаміка.

Постановка проблеми. В умовах динамічного реформування в Україні майже всіх сфер суспільного життя все більшої актуальності набувають питання відповідності морально-етичної сфери особистості вимогам демократичного суспільства, в яке інтегрується наша держава. Унікальність психологічних характеристик діяльності прокурора впливає з ролі й місця прокуратури в державному механізмі та юридичній системі, зі специфіки її функцій і особливого статусу прокурора. У той же час якість виконання професійних обов'язків прокурора нерозривно пов'язана із задоволеністю змістом професійної діяльності, ставленням до неї та рівнем професійних досягнень. Проте досі залишається відкритим питання цілісного погляду на психологічні аспекти становлення особистості працівників прокуратури в процесі професійної діяльності, виділення та системного дослідження психологічних чинників, що впливають на особистість прокурора в процесі трудової діяльності та під час професійної підготовки майбутніх прокурорів.

Найбільш розгорнуту концепцію людини як суб'єкта діяльності було сформульовано С. Рубінштейном, який наголошував на важливості того, що суб'єкт як активна сторона, діяч реалізує свою активність не тільки в зовнішній, а й у внутрішній діяльності, куди слід включати свідомість і самосвідомість [6, с. 218]. Низка фундаментальних праць С. Рубінштейна заклала підстави для формування багатьох категорій психологічної науки, дозволила сформулювати адекватну концепцію діяльності, яка демонструє взаємовплив людини, що діє, і ситуації, у якій вона діє.

На думку С. Максименка, особистість як предмет професійної діяльності, задовольняючи власні потреби, взаємодіє із середовищем, ставить перед собою певну мету, мотивує її, добирає засоби для її здійснення, виявляє фізичну й розумову активність, досягаючи поставленої мети.

Мета – це те, до чого прагне людина, для чого вона працює, за що бореться, чого хоче досягти у своїй діяльності. Без мети не може бути свідомої діяльності [3, с. 318–319].

На думку О. Осницького, суб'єктність може виступати як цілісна характеристика особливої активності людини, яка виявляється в її діяльності й поведінці. Суб'єктність полягає в здатності до рефлексії власної психічної активності, її саморегуляції, самокерування й іноді навіть самокорекції, сприймання самого себе як джерела й виконавця власних дій, людини, що є відповідальною за них [5].

Як зазначає М. Агулов, категорія «суб'єкт» має давню історію в становленні наукової картини світу та в психології зокрема. Основні характеристики суб'єкта виявляються в тому, що він виступає як свідомий носій суб'єктивної реальності, є центром буття людини, що здійснює її і у своїй активності, ініціативності й відповідальності. Крім цього, суб'єкт виявляється у відносинах зі світом, у пізнанні, дії, спогляданні й етичних відносинах. Суб'єктність – суттєва властивість суб'єкта, яка принципово відрізняє його від об'єктів і навіть від інших суб'єктів; властивість, наявність якої й робить суб'єкта тим, чим він є. Таку властивість називають невід'ємною якістю [1, с. 24].

Проблеми формування професійної культури майбутніх юристів докладно висвітлювались у психологічній науці, зокрема в працях В. Васільєва, А. Жалинського, С. Максименка, В. Романова, М. Сілкина, О. Столяренка, Ю. Чуфаровського й інших; вивчаються соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки (А. Білоножко, С. Вишневська, В. Карташов, Б. Пугинський, В. Романов та інші).

Вивченню питань професійно-особистісних і морально-етичних вимог до прокурорів в останні роки приділялася значна увага в публікаціях низки

вітчизняних науковців і практиків: М. Бурбики, С. Даніліна, В. Долежана, С. Ківалова, Л. Колос, В. Остапчука, Т. Погорєлової, С. Подкопаєва, О. Толочка, Г. Середи, О. Шинальського, П. Шумського й ін.

Метою статті є аналіз як теоретичних, так і методологічних підстав дослідження суб'єктності майбутніх прокурорів у процесі навчальної діяльності в якості чинника ефективності їх подальшої професійної діяльності. Для цього вважаємо за необхідне розв'язати такі завдання дослідження: 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз психологічної проблеми співвідношення суб'єктності й ефективності правоохоронної та правозастосовної діяльності майбутніх прокурорів; 2) виділити й описати основні теоретичні аспекти та психологічні характеристики становлення суб'єктності майбутніх прокурорів у процесі навчальної діяльності. У якості методів дослідження нами використаний метод теоретичного аналізу, узагальнення й систематизації методологічних підходів і емпіричних результатів, що містяться в наукових джерелах.

Виклад основного матеріалу. Проблема професійного становлення майбутнього прокурора набуває, на нашу думку, додаткової актуальності у зв'язку з відсутністю в юридичній психології усталеної системи поглядів на розуміння закономірностей становлення професіонала саме в органах прокуратури. Уточнення потребують і питання теоретико-методологічних підстав дослідження суб'єктності майбутнього прокурора, також маловивченими залишаються закономірності формування професійно важливих якостей прокурора, закономірності їх динаміки в ході інтеграції особистості в професійне середовище, а також взаємодія професійного й особистого у структурі психосоціального функціонування працівника органів прокуратури.

Характерними рисами сучасного етапу суспільного розвитку є мінливість і нестабільність, що вимагає від особистості відповідності вимогам оточуючого середовища. На думку Я. Фаріної, виконуючи роль певної частини в суцільному механізмі, людина має приймати на себе відповідальність за соціальні зміни, що відбуваються навколо. Отже, все більшої актуальності набуває трактування людини як носія певної активності, як суб'єкта, що протиставляється розумінню її як пасивної істоти, що відповідає на впливи зовнішнього середовища лише системою певних реакцій [8].

Аналіз питання структури суб'єктності (тобто компонентів, що входять до її складу, і способу їх взаємозв'язку, конфігурацій, що вони утворюють) свідчить про те, що найбільш розробленою є теоретична модель В. Татенко, сутність якої полягає в тому, що людина-індивід може стати особою, індивідуальністю, лише проявляючи себе в ролі суб'єкта життєвої позиції [7].

На думку І. Козьякова, завдання прокурорського процесуального керівництва полягають в організації процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень із використанням кримінально-процесуальної компетентності; у визначенні напрямів розслідування та забезпечення їх опрацювання діями слідчих і оперативних підрозділів; у координації кримінальної процесуальної діяльності сторони обвинувачення; у забезпеченні додержання та виконання вимог законів України в процесі досудового розслідування [4].

Як зазначає І. Бевзюк, свідомий характер людської діяльності виявляється в її плануванні, у передбаченні результатів, регуляції дій, у прагненні до вдосконалення. Таким чином, результативність і ефективність виконання прокурором своїх обов'язків безпосередньо залежить від особистісної мотивації на самоорганізацію власної роботи (щоденне індивідуальне планування, узгодження часу виконання процесуальних дій із роботою інших органів і співробітників, наприклад слідчого судді; своєчасність отримання інформації про порушення законності, планування адекватних заходів щодо її перевірки та реагування тощо) [2].

На превеликий жаль, ми змушені констатувати, що випускники вищих юридичних навчальних закладів у переважній більшості не готові до позиції активного захисту прав і свобод громадян, оскільки навіть функція підтримання публічного обвинувачення в суді є дією, націленою на захист прав громадян від злочинних посягань окремих індивідумів. Як показує практичний досвід, сучасні прокурори виявляються морально не готовими до ефективного відстоювання позиції публічного обвинувачення в судах в умовах орієнтування судової системи на захист прав окремого громадянина, а не суспільства в цілому, а також стрімко зростаючої кількості ухвалення українськими судами виправдувальних вироків.

Отже, підтримання публічного обвинувачення в умовах необхідності неухильного дотримання прав людини та з огляду на презумпцію невинуватості як на основоположну засаду кримінального судочинства вимагає від прокурорів приділяти прискіпливу увагу не тільки розвитку професійно значущих якостей, а й розвитку творчості, здатності усвідомлювати завдання й цінності саморозвитку своєї особистості; створенню власного образу світогляду.

Загалом на початку трудової діяльності прокурори не завжди сприймають себе як особу, що активно відстоює позицію публічного обвинувачення, а тому процес адаптації входження в позицію суб'єкта професійної діяльності затримується й проходить болісно в психічному сенсі. Тому головною задачею освіти у вищих юридичних

навчальних закладах, на наш погляд, є створення умов переведення студентів від пасивної позиції людини, що навчається, до позиції суб'єкта правоохоронної діяльності (з огляду на норми КПК) і державного обвинувача, що відстоює права потерпілої сторони в системі правосуддя (з огляду на норми ст. 131-1 Конституції України), тобто до позиції людини, що передбачає прояв свободи вибору, творчого підходу, самостійності й ініціативності.

Крім того, на початку трудової діяльності прокурорам не вистачає вміння швидко орієнтуватися та приймати виважені рішення, незважаючи на психологічне навантаження та зовнішній тиск, який чинить сторона захисту підозрюваного/обвинуваченого як під час досудового розслідування, так і в судовому засіданні. Отже, формування суб'єктності майбутнього прокурора є однією з актуальних проблем психологічної теорії та практики. Необхідно здійснювати дослідження ролі прокурора не тільки як майбутнього носія професійних юридичних і психічних здібностей, але і як суб'єкта, відповідального за їх формування й застосування.

Дослідження проблеми суб'єктності в психології почалося у 20–30-х рр. ХХ сторіччя, проте широке поширення психологія суб'єкта отримала лише в останні десятиріччя. Статусу методологічного принципу й одночасно предмета активних досліджень психологія суб'єкта набула лише останнім часом, оскільки саме в останні роки здійснюється ідеологічне переорієнтування українського суспільства на розвиток особистості, її здатності до самовизначення та самореалізації.

Таким чином, слушним є припущення, що сфера суб'єктності прокурора є інтегральною властивістю особистості, якій притаманна певна психологічна динаміка. Суб'єктність майбутнього прокурора може бути представлена певними складовими частинами, що зумовлюють психологічну динаміку її становлення, зокрема й у процесі навчально-професійної діяльності. Ці складові частини, виступаючи у якості психологічних чинників, дозволяють організувати та здійснювати вплив на формування та подальший розвиток суб'єктності прокурора з метою оптимізації її динаміки. Актуальними питаннями, на нашу думку, є визначення психологічних чинників становлення суб'єктності майбутніх прокурорів у процесі навчальної діяльності; розроблення системи засобів цілеспрямованого розвитку суб'єктності майбутнього прокурора в процесі професійної підготовки та створення необхідних умов оптимізації виконання прокурорами-початківцями професійних обов'язків.

Отже, проблема суб'єктності в сучасних дослідженнях пов'язується з наділенням людини якими-небудь активною, самостійною, здатною до здійснення специфічно людських форм життєдіяльності. У широкому сенсі суб'єкт розглядається

як творець власного життя, розпорядник душевних і тілесних сил; він здатний обертати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, ставитися певним чином до самого себе, оцінювати способи своєї діяльності, контролювати її хід і результати, змінювати її прийоми. Проте досі проблема цілеспрямованого розвитку майбутнього прокурора як суб'єкта юридичної діяльності залишається фактично не вирішеною. Не вирішеною залишається проблема методів діагностики успішності розвитку суб'єктності майбутнього прокурора, проблема оцінки ступеня цієї успішності.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можемо зробити такі висновки: 1) у теоретико-методологічному аспекті суб'єктність майбутнього прокурора є інтегральною властивістю особистості, якій притаманна певна психологічна динаміка; вона може бути представлена певними складовими частинами, що зумовлюють цю динаміку; це активність, самостійність, здатність до здійснення специфічно людських форм життєдіяльності, здатність обертати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, здатність певним чином ставитися до самого себе, здатність оцінювати способи своєї діяльності, здатність контролювати її хід і результати, змінюючи її прийоми; 2) наголошується, що головною задачею освіти у вищих юридичних навчальних закладах має бути створення умов переведення студента-правника від пасивної позиції людини, що навчається, до позиції суб'єкта правоохоронної діяльності; формування суб'єктності майбутнього прокурора є однією з актуальних проблем психологічної теорії та практики, що дозволить розглядати його не тільки як майбутнього носія професійних юридичних і психічних здібностей, але і як суб'єкта, відповідального за їх формування й застосування. Перспективними питаннями є з'ясування психологічної динаміки суб'єктності майбутнього прокурора на різних етапах його професійної підготовки та вивчення взаємодії суб'єктності з іншими психологічними характеристиками особистості майбутнього прокурора.

Література:

1. Агулов М. Психологічні чинники динаміки суб'єктності майбутнього вчителя: дис. ... кандидата психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Харків, 2010. 214 с.
2. Бевзюк І. Психологічна характеристика функціональної діяльності прокурора. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 2(14). С. 1–8.
3. Загальна психологія: підручник / за заг. ред. академіка С. Максименка. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.
4. Козьяков І. Криміналістичні основи процесуального керівництва прокурором досудовим

- розслідуванням. Вісник прокуратури. 2014. № 9. С. 14–25.
5. Осницкий А. Структура, содержание и функции регуляторного опыта человека: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии, психология личности». М., 2001. 28 с.
6. Рубинштейн С. Принцип творческой самодеятельности: избранные философско-психологические труды. М., 1997. 528 с.
7. Татенко В. Суб'єкт психічної активності в онтогенезі: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». К., 1997. 44 с.
8. Фаріна Я. Суб'єкт і суб'єктність як соціальні феномени: наукові інтерпретації. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Соціологія». 2012. Т. 184. Вип. 172. С. 42-46.
-

Савченко М. С. Теоретико-методологические основания исследования субъектности будущего прокурора в процессе профессиональной подготовки

Анализируются теоретико-методологические основания исследования субъектности студента юридического вуза как фактора эффективности его профессиональной подготовки. Закладываются основания дальнейшего развернутого эмпирического исследования психологической динамики субъектности будущих прокуроров, изучаются структурные характеристики и психолого-педагогические условия её становления в процессе учебной деятельности.

Ключевые слова: субъектность, профессиональная подготовка, будущий прокурор, фактор, структура, показатель, динамика.

Savchenko M. S. Theoretical and methodological bases of research of subjectivity of the future prosecutor in the process of professional training

Analyzes theoretical and methodological foundations of the study of the subjectivity of the law student of the university as a factor in the effectiveness of its training. The bases of further detailed empirical research of psychological dynamics of subjectivity of future prosecutors are laid, structural characteristics and psychological and pedagogical conditions of its formation in the course of educational activity are studied.

Key words: creativity, adaptation, future teacher, primary school, structure, indicator, level.